

լամայ՝ որ Գարաբնդի կառավարիչն էր և այս ժա-
մանակ Վրաց երկրում կը գտանւէր, զորն թուղթ
Տփղիսի (այս քաղաքը կոչվաւ լեւաներում է)
քնակէաց. ապա պատերազմեցաւ նորա հետ, մինչեւ
նորա հաղանդեցան և առաջան համարից ներումն.
երկու կողմից կայացաւ դաւաճ ճամնապնութիւն,
որից յետոյ Հաբիր զորնց հետեւեալն.

«Թանուս Աստուծոյ ամենազօթաւերի եւ
ամենազորամօծի. Հաբիր Ի. Մալաւմայից առ
Տփղիսի՝ Վրաց Հորմուզ երկրի՝ քնակէաց ողջոյն.
ձեր վերաբերմամբ ես կը փառաւորեմ Աստուծո,
բացի որից չկայ մի այլ առուած: Մեզ մօտ եկաւ
ձեր պատգամաւոր Տուֆլին՝ մեզ ծանուցեց ձեր
խօսքը, յանձնեց այն ինչ որ դուք ուղարկած էք
եւ յայտնեց ձեր կողմից ձեր կարծիքը, թէ մենք
ազգ չենք. յիշուի այսպէս էնք մենք, մինչեւ
հզորն եւ բարձրեալն Աստուծո մեզ Մուհամմէդի
ձեռքը ողջիւ ճանապարհով տարաւ եւ իսլամի
շնորհիւ մեզ սնչուի թիւնից, ասորութիւնից եւ
ազիտութիւնից յետոյ զորացուց: Ապա Տուֆլին
հաղորդեց, որ դուք մեզ հետ խաղաղութիւն կը
ցանկնք. ես եւ հաւատարեալք, որ ինձ հետ են,
ոչինչ չունինք զորա դէմ. ես ուղարկում եմ
Արգուլաւման Ի. Ջազ Մուլապին, որ մեր
առուածաբաններէց եւ ղուրանագիտներէց ամե-
նակատարեալն է. նորա հետ միասին կը գնեն ձեր
պաշտօնութեան վերաբերեալ թուղթը. եթէ
համիք՝ նա մեզ կը յանձնէ, իսկ եթէ չընդունէք,
նա մեզ քաղաքացի պատերազմ է յայտնելու, որով-
հետեւ Աստուծո չի սիրէ անհաւատարմներին:»

«Թանուս Աստուծոյ ամենազօթաւերի եւ
ամենազորամօծի. այս եւ Հաբիր Ի. Մալաւմայի
Տփղիսի՝ Վրաց Հորմուզ երկրի՝ քնակէաց ներած
թուղթը՝ յայտնաբերեալն ձեր կենաց, բնից,
վաճակից, կենդեցեաց եւ ազգութանդերի այն
պայմանով, որ դուք հպատակիք եւ ամեն բնու-
նիք ամբողջապէս մի գնենաւ զլիսահաբի վառք.
դուք պարտաւոր եք մեզ ներքին ձեր մանրամասն
խորհուրդը եւ օգնութիւնն Աստուծոյ եւ մեր
թշնամեաց դէմ, հիւրընկալել ճանապարհորդին
այն ուսելիքներով եւ խմիչքներով, որ ներքին
են դրքի հետեւողներին, նորա ուղեցոյց ծա-
ռայել՝ առանց որ եւ է ֆուսի ձեգանից մէկին,
եթէ իսլամ բնդունէք, ազգիք անէք եւ ազգա-
տաց ողորմութիւն տաք՝ դուք մեր եղբայրներն էք
կրնի մէջ եւ մեր հովանաւորութիւն կը վայելէք:
Ով իւր երեսը Աստուծոյ, նորա մարգարէից, նորա
գրքերէրաց պատերազմ կը յայտարարեն, որով-
հետեւ Աստուծո չի սիրէ անհաւատարմներին:
Վկայ են՝ Արգուլաւման Ի. Խալիք, Հալիլ Եւ
Խյաթ, գրեց Ռաբահ: Ես վկայ եմ կոչեմ Աստու-
ծուն, նորա հրեշտակներն եւ հաւատացեալներին.
Աստուծո իբրեւ վկայ բաւական է:»

(2804) 24 թ. Վալիք Ի. Օքբայ արշաւեց
Արապատական եւ Հայոց վերայ, որովհետեւ

քնակէաց խեղդին խաղաղութեան պայմանները, որ
նորա հաստատուի էին Օմարի ժամանակ իսլամ-
կաններէ հետ: Այսպէս կ'աւանդէ Աբի Միքնաֆ,
իսկ ըստ այլոց՝ այս արշաւանքը տեղի ունեցաւ
26 թ.

Նիշամ Ի. Մուհամմէդ կը պատմէ ըստ աւան-
դութեան Աբի Միքնաֆի, թէ Վալիք Ի. Օքբայ
(որ ամբարապետ Օմարի ժամանակ կուֆայի կա-
ռավարին էր) արշաւեց Արապատական եւ Հայոց
վերայ. իւր մօտ կոչելով Մալման Ի. Ռաբիայ
Բահիլին, նա ուղարկեց նորան իւր առաջապահ
գնդի հետ, իսկ ինչն ամբողջ զորքով առաջ
քնակէացաւ եւ մտաւ Արապատական, ի նիստի
ունենալով անցնել Հայաստան: Նորա հրամանով
Արգուլաւման Ի. Շուբայլ Ի. Միքի Ահմադ 4000
զորքով ապապատակեց Մուշան, Բաբար՝ եւ Քուլլա-
սան, վրասեց քնակէաց գոյրին եւ աւարի առաւ-
ժողովուրդը խաղանկեցաւ նորանից, իսկ նա գրեց
նոյանից շատերն եւ եկաւ Վալիք Ի. Օքբայի
մօտ. վերջինս խաղաղութիւն կայացեց Արապատ-
կանի քնակէաց հետ՝ 800.000 դրամ վճարելու
պայմանով, համաձայն նորա եւ Նուզայֆի
Ի. Խամանի մէջ 22 թ. տեղի ունեցած գաղաղորու-
թեանն: Երբ Արգուլաւման Ի. Շուբայլ իւր աւարա-
ռութիւնից անցնաւ վերադարձաւ, Վալիք ուղար-
կեց 24 թ. Մալման Ի. Ռաբիայ Բահիլին 12.000
զորքով Հայք, որ կողոպտեց, սպանեց, գրեց եւ
վերադարձաւ աւարով Վալիքի մօտ:

(Հարան-նիսի)

Ք. ԽԱՄԱԹԻՆՅՈՅ

ՀԻՆ ՀԱՅՈՑ ՑՅՈՂԻՈՅ ԱՆՈՒՆՆԵՐԸ

(Հարան-նիսի)

2. Այն-դոլ-նա՝ կազմուած այն եւ դոռ-
նաւերէ կը նշանակուի 'Այնու (ստեանց) պտիւնքը',
'Այն-պապուրն' Մարգարէն կարենէ բաժնով լե-
ռան անունն է, ուստի լինելի աշխարհացոյցին
համեմատ՝ Էլ-բըլ-գաղ, որ դէպ ի հիւսիսային
արեւելք շարունակուելով դէվէ-բոսնուն կը կո-
չուի, դէպ ի արեւելք երկարելով՝ Փալանդէզէնէ,
Ըստ այսմ՝ Մեքէդուսով կընայ խալիսալ լեռը
հասկերուի:

3. Նեի Մա-իս ըստածով՝ Մուքրեանի հետ
Սիփանիւք հասկերապուել, համա. Ինձիճ. ՀՀ. 123
'անտի ենեալ հասկի ի գաւառն զգնեմնեաց յոռն
Մասեաց՝ ի վրան Արծկոյ որ կոչի Երաշխաւորը՝
(Յայտնաւորը): Արծկէ (տե՛ս Թիւ 38) եր գիւղ եւ
կղզի, որուն հետ վերն էջ 189 Վիկտու կղզին կը
յիշուի. կ'երեւայ թէ Ծիփան անունն հետ նոյն
է Սիփան լեռան անունը: Նեի աղաւաղեալ անունն,

1 Jakut ունի Եր. Tapriz (I, 174) գրութիւնն, որ
ա. եւ հաւանական կը լինի:

2 Հմմտ. արաբ. es-Sibān Baladur 199 ի մէջ
Խալիսալ (Աւելանայ) եւ Արծկու, տե՛ս Ghazarian, Arme-
nien unter der arab. Herrschaft, էջ 21

1 قلى Թերեւս կարգաւու է قلى Թերեւս. Բեւ-
զորի ունի قلى որ հաւանորեն կարգաւու է قلى Նեիկոպոս:

Թէ Թիւ 52 Ջերմանոր դատար կ'իշխար դէպ ի
Հատար: Ուստի արեւմտեան զէպ ի արեւելք
ուղղութեամբ իրարու կը յախդրէին Առուսեղ
ձոր, Առանձնակ Մակը եւ Ջերմանոր դատարներն,
եւ հասանական է որ Մոկաց դատարներ խԱՍՍ-ի
քով առ հասարակ արեւմտեան զէպ ի արեւելք
համարարուած են, այդպէս որ Ջերմանոր Մոկաց
ամենէն արեւելեան դատարն էր: Քանի որ արեւե-
լահայերէ դատուող շողաց վանքը վատարական
նահանգին Անձնակաց դատարն մէջն է (տե՛ս
վարը Թիւ 83), ուստի կը տեսնուի որ Մոկը
դատարն զէպ ի արեւելք կը համար իր սահմանին
Հատարի փնձակին մէջ, ուստի եր յեական ընդ-
մէջ Ղընդըք-սուի արեւմտեան եւ Հատար-
Միքմալ-սուի արեւելքէն, ընդ մէջ Բոհման-սուի
հարաւեւ եւ Ուշուսեանց՝ հիւսիսէն: — Այժմեան
Մոկիսի տեղացի այլ անուններն տես ինձի՞ն: Նոր.
Հայ. 162—163 (Յաղպէ, Պետար, Փառ. եւն.),
Layard Nineveh and Babylon New York 1853
էջ 358, Cuinet 2, 713, Նոյնպէս նաեւ Լիւնդի եւ
Լոյսարի աշխարհացոյցները:

Ջ. Կըրճէյ Գ—Ա—Երէ՛:

53. Կըրճ— (սեւ. Կըրճ—, ՀՅԳ. Կըր-
ճ—) ԽԱՎ. 608, (Փառու. 21, 22 եւն.), Եղիւ.
10 եւ 39, Աբաշ. 628 (— Կըրճ—ի առ իրարդ—
— Կըրճ—) եւ 597 (Կըրճ—ի աշխարհ—
յոյն աղբիւրէ մը, Հմմտ. Կործուստի շնորհ յո.
Աբաշ. ի մէջ), խոր. 31, 114, 154, Պամ. Ս.
Հոփի. 300, Սեր. 50, Սող. 169 եւն., ասիէ
Կըրճ—ի 1, խոր. 80, Եւսեր. Բրոն. Հրտ. Աւգե-
րեանի 1, 37, Էբր. ասոր. Qardū, ասոր. Ենու-
սոր. Qardō, արաբ. Qardā Balāḍūr 176, յո.
Կարծույցի Բոննոփոն, τὰ τῶν Γορδουαίων χορία
Սարաբոն զԼ. 747, Գործույցի Սարաբոն 527,
Պարս. Ղուկուղլու զԼ. 21, բնախիւր՝ Գործույցի
Պղուս. Ղուկուղլ. զԼ. 26 եւ շար., τὰ Γορδουαία
ὄρηք Սարաբոն զԼ. 522, Պղուղ. էջ 935, Կարծու-
աւոյ Բորսասո (Յովսէփոս Հնախառ. եւ Եւսեր.
Բրոնիկ.), τὸ Καρδούιον ὄρος Գրեոն Կասիոս, Լու.
Corduani Սարաբոն, Պղեհիոս, Corduena Աժ
միստոն, Cardueni Եւսարպիոս 8, 3 եւն., տես
Նեոլոգիէի յօդուածն՝ “Kardā und Kurden, Կի-
պերսի հանդիսին առթիւ հրատարակուող մատեն-
նին մէջ՝ էջ 73 եւ շար., Պղուղ. էջ 947, Hart-

mann Bohtan (Mitt. d. Vorderas. Ges. 2) 90 եւ
շար.: ԽԱՍՍ. 32 Կորդուսի վրայ Կ'աւելորդն “յո-
րուս Բոհմ” առ Ասորեստանեան, այս՝ մէջ տեղին
է, որ Հոփիփոմոսից պատմութեան մէջ Բոհմէն
կը կոչուի եւ պիտի նշանակէ “Ութ ողիք եղին ի
տապանէն” խոր. 301, այժմ “Գ—Էրէ՛ Թանէն,
այսինքն Գեղզ ութից” ինձի՞ն: Նոր Հայ. 351,
ասոր. Թմանոն, յո. Խալդ Կալանոն “ἀμύρι τα
Καρδούχια ὄρη”, Agathias 4, 29, արաբ. Ḥamā-
nūn, Գիւլ մ'ի Բարաւ, որ իւր տնակը տապա-
նէն ելաւ ութ (Արաբացոյց քով “ութուսն”,
վասն զի արաբ. Ḥamānūna “ութուսն” կը նշա-
նակէ) անձնըներէն առած է Կ'որուսի՝ ինձի՞ն: Նոր
Հայ. 351, Hoffmann Ausz. էջ 174, Hartmann
Bohtan 1, 53; 2, 93, 128 (Հոփի լեւան տառ-
րար, որ ձեզորէ իբն Օմարէ իբր Է տառն ճառ-
բայ հեռու է), այժմ Բոհմէն քրդաբնակ գիւղ,
քրդերէն Heṣlāne (այսինքն “Ութուսն”) Sachau,
Reise durch Syrien und Mesopotamien 376,
Hartmann տեղ 1, 53 եւ 84: Կորդուս (= Cor-
duena?) երկիրն ընդարձակ մասը առեալ՝ Տի-
գրիսի վրայ էր ընդ մէջ տնոր օտանդակներուն՝
Հիւսիսէն Բոհման—սուի եւ հարաւէն Խարուսի,
Կորդուս անձուկ մասը առեալ՝ երկրին հարաւային
մասն էր, որ Խարուսը գետով Ասորեստանէն կը
բաժնուէր: Կորդուս անունը նոյնն է ասոր Qardū
անուն հեռու եւ չի կրնար հայկական նիստուիլ,
բայց տարակոյ չկայ որ Κύρτοι “Բարդէք Սարա-
բոն զԼ. 523, պահէ. Kurtān (Kārmānak i Ar-
tachšir i Pāp. Bombay 1894, էջ 2, § 7), արաբ.
Kurd, Եբ. Akrad, Կիւ. Բարդէք Կիւ. 220 տնու-
նէն զանազանիւր է, ինչպէս Նեոլոգիէն (անդ-
) իրաւամբ շեշտած է: Թէ հայ. Կորդուս — յաւե-
լուածով, ինչպէս Անդրեւս (Mitt. d. Vorderas.
Ges. 2, 36 [90]) Կ'ընդունի, *Կըրճ— — է՛ մագա՛
րույց, ինդրական է, վասն զի — յաւելուածը
(Epenthese) հայերէնի մէջ ուրիշ տեղ չի հնա-
դիւրի: Նմանապէս ինդրական էր մնայ Թէ Կար-
ծույցի ձեւէն — չուի վերջաւորութեանը մէջ տեսնե-
լու է Կըրճ— — ինչ յաճախեալ վերջաւորութիւնը:

Առնան Գի. բնիկան եւ Արեւմտեան հրատարակութիւն-
ները կը կարգին (3, 7, 7) Գործուայոն.

1. Ssq Ḥamān IRAS. 1902, 265:

2. Հայկական հին մատենադարանի (Եւսեր. Բրո-
նիկին հրտ. Աւգերեանի Ա. 36—37, Փառու. 22, Պամ. Ս.
Հոփի. խոր. 300, Թովմ. Սեր. 19, խոր. 14, ասո վեր-
էջ 127 իմաստին նիստամար) տեսնուին զուցիկ նման ու
անոր հետեւեալով Կըր Թէ Կորդուս — ասոր. Qardū եւ ի
մասնաւոր Կորդուս Սարաբոն լեւն է տապանին իկան
լեւն: Միայն Եւսիւղ զ. 4 Կ'անունն տապանին իկան լեւն
“Ե լեւին Արաբասայը (նման յունարէնէն) էնլ տն ձօղ տն
‘Aparār. 888 այս նիստամար այժմ Marquart Osteurop.
und ostasiat. Streifzüge էջ 290:

3. Նոյնպէս ժամանակեղ. Gordyene արեւմտեան
Կորդէ՛ Տիգրիսէն յանդին կը տարածուէր, վասն զի Սարա-
բոնի համեմատ (զԼ. 747) Zardene քաղաք, այժմ Զարիւ.
Կիպերոսի աշխարհացոյցին վրայ, Տիգրիսի արեւմտեան
Կորդէ՛ նոյն երկրէն կը վերաբերէր, ինչպէս նաեւ Σάταλνα(?)
եւ Πίνακα, այժմ Գիլիկի՛ Տիգրիսի արեւելեան Կորդէ՛
4. Հմմտ. Գործուոյ եւ Գործու երկրորդական եւնը

“Ջերմանոր Հատար էր, Հատարն ըստ ինձի՞ն: Նոր Հայ.
163—164 է վիճակ եւ քաղաք, որ Էւփ կամ 8—տ ալ կը
կոչուի, տես Արեւիկ Միւս Հայ. 54, Layard Nineveh and
Babylon New-York 1853 էջ 359 եւ Կիպերոսի եւ Լիւնդի
աշխարհացոյցները: Cuinet 2, 704 տնուան Taghe կը գրէ
եւ ասիէ Տիգ քիւղմ. հեռու դէպ ի հիւսիս-արեւելք կը
դնէ Սա—ք Տիգը (դիզիցիկ եկեղեցի ու մը Ս. Հոփիփոմոսի
եւ Ս. Գալիլէի) — Սա—ք Տիգը խոր. 301:

1. Ասոյ թուիկ նիստամար տես ԽԱՎ. 608 ծան. 4,
ԽԱՍՍ. 32 ծան. 2, ինձի՞ն. ՀՀ. 188 ծան. 6:

2. Աստուծո՛ էջ 73 գրուած Գործուայ ձեւ. (iof.)
իւրն նոյնը, Կ ունի լոյ Կորաբոնի (5, 1, 14) Gordaeorum
Աւանդութիւնը Կընծայէ Առնանու քով (3, 7, 7)
Σογδιανών, Պղուսարաբոս քով Աղեւս. 31 (հրտ. Sin-
tenis 3, էջ 174, 1843), Իււզէս Կ'երեւոյ, Գործուայոն.

54—56. Վերին, զին և Կերին Կորբիէ
ԽԱՎ. 608, տարբեր ընթերց.՝ Կորբիէ ԽԱՍ. 32.
Երևան... Տմբիք... ամուր աշխարհն Կորբիէ...
Կորբիէ Գաւառ. 159. Կորբիէ, Կորբիէ և Տմբիք
Փառաւ. 209. Տմբիք և Կորբիէ, Երևան և Կ-
ղանք, Վերին և Խաղաղի Եղիշ. 72. յերկրին
Վերինու Կային գերեզման Լայիք, «Կային անդ և
աղբ Կորբիէայն» որ գերեզման յերեզման արամբիք՝
Կային անդ և յիշատակեմ ենեն Գուհայ և Ե-
սրայից կողմանէ ոչ սակաւք։ Եին աղբ Կորբիէայն
անհաւատք՝ Սեր. 60. Տմբիք «որ այժմ կոչի
Կորբիէ» Խար. 132 (տարբեր ընթերց.՝ Կորբիէ
Ինծիճ. ՀՀ. 146), թէ այս անուան բուն ձեւն մին
էր, կորբիէ չէ որոշել. անուան պէտք է տարբերել
յն. Կորբիէ «Գորբիէ» (որուն գիմայ՝ Տայերինի
մէջ Կորբիէ սպասուելու էր), ինչպէս նաև Կ-
որբիէ և Կ- Կերեւայ թէ այս երկիրը Տմբիքի քովն
էր, ուստի՝ Կորբիէայ արեւելակողմին թէ Պաղար-
մասի կը 947 յիշած և Կորբիէայ արեւելակողմը
գտնուող Կորաւ (տարբեր ընթերց.՝ Կորաւ,
Korra, Corea, Coqlaen) երկրին հետ նոյն է, կը
մնայ խնդրական։

57. Այրաւն ԽԱՍ. 32, Այրաւն ԽԱՎ.
608, Այրաւն Լանդ. Հայագիտ. 1, 113. —
58. Այրաւն Լանդ. 32, ԽԱՎ. 608, այլազգ.
Ինծիճ. ՀՀ. 138, Հանդ. Հայագիտ. 1, 113. —
59. Մեղնաւ ԽԱՎ. 608, Ռեղնաւ ԽԱՍ. 32,
Մեղնաւ Ինծիճ. ՀՀ. 138. — **60.** Ռեղնաւ
ԽԱՎ. 608 (սխալ Ռեղնաւ ԽԱՍ. 32), «գաւառն
Ռեղնաւից» Չաւ (այս է՝ վերին Չաւ) գետոյն
վայ թովմ. Արծր. 143, Ինծիճ. ՀՀ. 147. Իսկ
ձորն Ռեղնաւից թովմ. Արծր. 274 էր Մեծ-Աղբակ
գաւառին մէջ (Վասպուրականի Յոսանդէ), նոյն-
պէս նաև Ռեղնաւի գիւղը Յովհ. Վիթ. 69,
Ասոր. 108, Ինծիճ. ՀՀ. 208. — **61.** Կոր-Բուլնի
ԽԱՎ. 608, Կոր-Բուլնի ԽԱՍ. 32, տարբ. ըն-
թերց.՝ Կոր-Բուլնի, Կոր-Բուլնի ԽԱՎ. 608, Կ-
բուլնի և Լանդ. Հայագիտ. 1, 113. — Բուլնի վեր-
ջուորտեան պատմաճառէ՝ նախնաբար սոսմի ա-
նուն. — **62.** Զ-Բուլնի ԽԱՍ. 32, ԽԱՎ. 608,
Զ-Բուլնի իբր գաւառն է բերդ Արծր. 153, 263,
270, 278 ևն. անուան նկատմամբ տե՛ս Համ. Չ.
63. Փոքր Ալթիէ խաւ. 608, Փոքր Ալթիէ
ԽԱՍ. 32, Արծրական խաւ. Ալթիէ (Բ-ալթի) 252,
սեւ. Փոքր Աղբակ 240, «յամբուն Չաւի և
Ի Սերիէ՛ Ի գաւառին Փոքր Աղբակ» Արծր. 54.

Ստեփանոս Բիւզանդացւոյ քով՝ Γορδυνα անուան տակ,
նոյնպէս Τάχοι և Դάοι — Հայ. Յոյ. 3:

1 Այրաւի՝ Կայերմ:

2 Այրաւի՝ ուղբորտնաւ: Ստեփ. Եղիշի քով 10
և 39 (Ալթիէայ, Կորբիէայ, Երազիցի [Չաւ-Գեղից], Դա-
ւան ևն) քրիստոնէայ աղբիւրուն մէջ լին յիշուի:

3 «Վաղգաշակի յԱրապատականէ գուռը առեւել
Կորբիէայ մարզականն և գուռն Կորբիէ՝ որ զայն տեղան
էին, շարք հասանէր յայնչայն Հայոցի Ի գետեզնն Երասուկայ
Փաղար. 369: Կորբասի-ի սեղ աւ Վարմ. 628 կորգաւաւ և
Կորգաւաւ, գործիական Կորբիէի [Ե. Վաղմ. էջ 77, 70
Κορδοβιαν]:

4 «Ջամար և Սերիէ և Գալուի, Արծր. 135, «Ջամար
և. Սերիէ, Արծր. 196: 240, «Սերիէ և Ջամար, Արծր.

«Խաւն գրաւորութեամբ սահմանին առ միմեանս
Փոքր Աղբակ և աշխարհն Կործիէ և Կորբիէ-
Հայոց. Արծր. 259 (Կործիէ գաւառին և Գորբ-
Աղբակի վայ տե՛ս էջ 54): Փոքր Աղբակ էր
Զաւարմերի շուրջը գտնուող երկրին, իսկ Մեծ
Աղբակ (Վասպուրականի մէջ)՝ անոր հիւսիսարևմտ
Բաղ-Քալէի շուրջը գտնուող երկրին Հայ. Ալթի-
կամ Ալթիէ և յն. Ἀλυσάχα Պաղարմ. 6, 2, 10
[Ի Մար], Ἀλβάχα (աղբակեան Սարաբունի դ. 523
Συνείδηξէն, զոր Արապատականի բնակիչները
հռոմէական իշխանութեան անցած Հայերէն
գարձիւկ տուած էին) ըստ Անդրեանի, Realency-
klopädie Pauly-Wissowa, Ի Ἀλυσάχα անուան
տակ, Մարքարտ Երանշահ 109, արաբ. Albāq Ibn
Chorabāh 123, նոյսմ Albāq լերին Չաւի վայոյ,
տե՛ս Hartmann Bohtan 2, 94:

Հնադէպ ժամանակները Կորբիէ և Կ-
գրեայ հետ Ի միասին կը յիշուի **63**ա. Տմբի-
(սեւ. Տմբիէ), այսպէս վերք թիւ 54—56 Փառա-
տեւէն, Եղիշէն և Խորենացիէն յառաջ բերուած
տեղերը, անոնցմէ գուրս գեւ կը յիշուի Եղիշ. 97,
98 («յամբուն Սոյրցայ ամուրս Տմբիէայ», «Իսկ ողբ
էին յամբուն Տմբիէայ... հասեալ ի մասուոր աշ-
խարհն Պարսկայ»), Խար. 200 (Զորայ Գուլիսան
ուրաղընէ կը բաժնուի և Տմբիք կ'ամրանայ),
Պամ. Ս. Հաբիւս. Խար. 301 (Կորբիէայ կողմերէն
մեկնելով՝ ուր եր տապալեն լեւն, եկան «օթեւե-
անս արարեալ ի վտակն դետոյն» մօտ ի կամարէն
Ի կողմն Տմբիէայ), Արծր. 37 («գիւղամարքն Կի-
նուէն և զՏմբիս ամրոյցան որ ի նման»), 39
(«զՏմբիս» ամրոյցան և զգետնախին Կի-
նուէն»), 81 (Մեղնաւից, «որ յայնժամ ի Տմ-
բիէայ ամրանայ բերդի»), Ինծիճեանի քով ՀՀ.
147 յիշուած երկու տեղանց համեմատ կիրառման
կը բուսնէր Տմբիքի մէջ. Գանի որ Խար. 132 (տե՛ս
վերին էջ 251ա) Տմբիք՝ Կորբիէ երկրին հնագոյն
անունն է կ'ըսէ, կրնանք ենթադրել թէ Տմբիք
գաւառը Զ. գարուն Կորբիէ գաւառին հետ միա-
ցուելով՝ սակէ սկսեալ Կորբիէ անունը կրած է:
Ասով կը մեկնուի Խորենացւոյ բուսած աշխարհա-
գրութեան այլ եւս Տմբիք անունը չիւղիւն և
երբ Կորբիէ գիւղանոյն, որ յերեւանն եկած
Կորբիէ և Տմբիք հին գաւառներուն միացուե-
լովը՝ Բայց ինչպէս մեկնելու է այն պարագան, որ

203, սեւ. «Սրեպայ և Ջամարայ, Արծր. 279: Ինչպէս
արդէն Ալթիէ ըսած է Մեծ Հայք էջ 55, Ջամար և Կ-
ման Ջ-Լարմի, աշխարհացոյցներու վայ Dschulamerik,
Djulamerik, Julamerik, ևն, արդի հայ. Ջուլամերի Ինծիճ.
Խար Հայ. 158, Դաւ Վերին 418, 495 (Ջաւիկ և Շաւառի
հետ յիշուած, Կու վերն էջ 249), ասոր. Julmar և Julia-
merik. Ճամիւ. Յայմաւ. Ինծիճեանի քով ՀՀ. 159 «Ջաւ-
մար (կարգա՝ Ջամար) որ է Ջուլամերի, — Սերիէ է
Qalā dh Sōringā Hoffmanni քով Auszüge էջ 204,
230, աւերեալ ամրոյ մը կղզեացած լեւան մի վայ, «Disse
Jelutik բաժնիք Deraik լեւանս ուղղւ բացած անքի մէ մէջ,
A. Grant, The Nestorians 83: Ինչպէս Տեղադրի Հայոց
Մեծայն էջ 55 Սերիէ կը ղեւ Ջուլամերի հիւսիսարևմտ
գտնուող Արեւոյ տակը (Arabi Dagh [Լուի քով]) հարաւ-
ային կողմն — որ աղբիք համեմատ:

1 «Ի վտակն գետոյն», Հաղիւ-Յուրի:

սլ միայն խորհնացւոյ ընծայեալ Սրբոց Հռիփփոհ-
մանց պատմութիւնն, որուն ժամանակը կ'առ հառ-
ատառած չէ, այլ եւ ծ. դարուն զորոյ թովմ.
Արքեպիս, որուն շատ լաւ ծանօթ էին Հայոց
հարաւային գաւառները, Տմորիքը կը յիշէ, իսկ
Կորդիքը՝ չէ յիշեր: Արքեպիս Արծրունին Տմորիք
անուր հնագոյն աղբիւրներէ՝ առած է, որ մեզ
հասած չեն: Միտ գնելու է որ Արծրունին Տմո-
րեաց վրայ խօսք կ'ընէ միայն իւր պատմութեան
առաջին մասերուն մէջ, ուր Հայոց հնագոյն պատ-
մութեամբն ու Սասանեանց ժամանակովը կը զբաղէ:
— Կորդիքը-Տմորիքի դիրքը խոր. 132 մասնանիւր
կ'ընէ գրեթէ՝ Ամբաս՝ բնակէ ի Տմորիս, որ այժմ
կոչէ Կորդիքը, ի Սլիկ՝ նստուցեալ զբաղմութիւն
գերիւն: Այլն՝ 2. այժմեան էլիկ, այսօրեան Beit-
ul-Sebab քաղաքի գիւղաւոր տեղն առ Cuneif 2,
755 (էջ 634—635 անաթոքացոյցին վրայ քիչ մը
շատ զեպ ի արեւմուտք մղուած), էլիկ Լիւնի աշ-
խարհայտցոյցին վրայ, արար. Alqi Yagui 1, 352.
2, 957, Hartmann Bohtan 1, 281: Տմորիք է,
ինչպէս վերին էջ 295 բոլորի, արար. Tmöräyē
“Վայրենի լեռնական ռազմավար մը պարսկի պե-
տութեան մէջ, որուն հետ կ'առաւ 5016 ի խաղա-
ղութեան ետքը սոփալուեցաւ պատերազմով,
Nöldecke ZDMG. 33, 158, Josua Sylites էջ 18,
1, 19, 14, Ջարաբիա Հակոբու էջ 116, յ. Դա-
թարիտ (տես վերին էջ 295): Հմմտ. Belck. Btrg.
2. alten Geogr. und Gesch. Vorderas. էջ 70
(= ասորերէն Tumurrä(r) գլանածէն արձա-
նագր. 3, 66, կամ Tumurrāai Nabī Jūnus 16).
Corduena նահանգին մէջ վերջէն յիշուած տե-
ղեաց անուններուն նկատմամբ տես Hartmann
Bohtan, eine topographisch-historische Studie,
Mitt. d. Vorderas. Ges. 1 եւ 2: Այս անունները
հայկական չեն:

Կորդիքը գաւառին դիրքը բաւականաչափ
որոշուած է Belmanin (տես էջ 250) անուն տեղւոյն
միջնորդութեամբը. արեւմտեան կողմէն Տիգրիսի
կը կցեր: Տմորիքի դիրքն որոշուած է էլիկ-Էլիկով,
Որիսիսիսիքը՝ մեծ Ջարափ, Փոքր Աջափէրը՝ Ջու-
լամերկով: Որովհետեւ հայկական աշխարհագրու-
թեան մէջ գաւառներուն շարքն է Կորդիսքն
զեպ ի Փոքր Աջափ: Կորդիքը-Տմորիքի վրայէն,
ուստի բացերեւ է որ աշխարհագրութիւնը գա-
ւառներուն թուումը կ'ընէ արեւմուտքէն արեւելք
ուղղութեամբ: այնպէս որ Կորդիքը այս նահանգին
ամենէն արեւմտեան գաւառն է, իսկ Փոքր Աջափը՝
ամենէն արեւելեանը: Ասով գէթ յընդհանուր
կ'որոշուի նաեւ մէկալ գաւառներուն դիրքը, որ
այս յիշուածներուն մէջտեղեցին են:

Է. Պարսկահայոց բառարանը:

64. “Այլ որ կոչի Կորդիս” իս. 32,
ԽԱՎ. 608, Այլ բառ— Արծր. 260. —
65. Մը-ի իս. 32, ԽԱՎ. 608. — 66. Թը-բէ

1 Թովմ. Արծրունի էջ 232 Կորդիքը կարգու է՝
Կորդիքը:

2 Յայտնութիւն մէջ ալ Հսկա, 29 ինչուս՝ ըստ
Ինքն. ՀՀ. 505:

ԽԱՍ. 32, Թը-բէ իս. 32, 608, Թը-բէ (“ի Թարս
գաւառ եւ ի Հնահայ”) Արծր. 260. — 67. Արեւ-
“որ է Ուլե” իս. 32. Այս-երս (տարբեր
ընթերց. Այս-երս) իս. 32, 608, Ընդեւ Հանդ.
Հայագիտ. 1, 113. — 68. Ըն-ւ իս. 32, 608,
Ան-ւ իս. 32. Ըն-ւայ, Ըն-ւայ բառ, բառաւ
Ըն-ւայ Արծր. 252, 259, 262. — 69. Տը-բէ
ԽԱՎ. 608 (հայ. Տարբերութիւն), Տը-բէ իս. 32,
32, Տը-բէ Արծր. 252, 259. — 70. Զը-բէ-ն-ւ
ԽԱՎ. 608, Զը-բէ-ն-ւ իս. 32, Զը-բէ-ն-ւ
Արծ. 252, Զը-բէ-ն-ւ Արծր. 143 (Աղբիւր,
Զարեհիւն եւ Այլ), Զը-բէ-ն-ւ-ն-ւ Արծր. 260,
ուղիղ Զը-բէ-ն-ւ-ն, տես Զ. Հած. — 71 եւ 72
Զը-բէ-ն-ւ (տարբ. ընթերց.՝ Զը-բէ-ն-ւ, Զը-
բէ-ն-ւ) եւ Հէր իս. 32, ԽԱՎ. 608, վրայու-
թիւններն սիսեալ փառաստեան տես վերջ
Պարսկա-
հայը նահանգի եւ Ռոստակի տակ էջ 55 —
56, ասոնցից զատ՝ “Զարուստի գաւառ”, խոր. 17,
Արծր. 8, “Զարեանդ գաւառ”, Ամպիրտիկ
(տարբ. ընթերց.՝ Այդի-տիկ) ամրոյցով Ղեւնդ
102, “Զարուստի Առաքապատկանի” Արծր. 50,
“գաւառն Զարեանի, Արծր. 261. Հէր քաղաք
= Խեթ” (որով գաւառն իւր անունն առած է)
Արծր. 226, 263, “Խեթական գաւառ” Արծր. 264,
նահանգից Այս-ն-ւ յայտնի ի վասպուրականի 226,
Զը-բէ-ն-ւ է արար. Zarāvand Yāqūt 2, 922
(Սալմահ քով). Հէր կամ Խեթ = յ. Աէր
կոստ. Պրոփ. de adm. imp. 192. Քանի որ Հէր
Յոյզ. Կիզի. ի (էջ 158) եւ Մաթ. Ուսահայեցւոյ
քով (էջ 105, 106), Աէր կոստ. Պրոփ. ի (անդ.)
քով եւ Զարուստի Yāqūt (անդ.) քով Սալմահի
հետ ի միասին կը յիշուին, Զարուստի ու Հէրը՝
Սալմահէն հետ փոխադրու չենք, Հմմտ. վար-
դան Այլ. էջ 422 “Հէր եւ Զարեանդ գաւառն”
Խոյ էր (Խոյ՝ Ռուսիոյ լինի հիւսիսային կողմէ)։ Հէր
գաւառին մէջ յիշուած Նը-բէ-ն-ւ եւ Փե-բէ-ն-ւ
գիւղերն ինքեւ. ՀՀ. 155 անձանութ. են. ասոց
անունները պարսկական կը հնչեն:

Քանի որ Հէր եւ Զարեանդ ամենէն
հիւսիսային գաւառներն էին, պիտի ըսենք թէ
գաւառաց թուումը իս. 32, կը կատարէ հա-
րաւէն արեւելք ուղղութեամբ, աստի Սլի-
կ-Կորդիս՝ ամենէն հարաւային գաւառն եղած
պիտի ըլլայ:

(Հը-բէ-ն-ւ-ն-ւ)

Հ. ՎԻՐԵՄՍԿ

1 Հայերէնի մէջ 4 գաւառական աղբիւրութեամբ կը
փոխուի ի-ի, ի մասնաւոր Վանայ գաւառապարտին մէջ:

2 “Յարեւելեան Հէր եւ Սալմահառ եւ ասպատակ
արարին զթուանեան գաւառն”, էջ 105, “Մուս ի Հէր եւ ի
Սալմահառ եւ աստ թէ Թուանեան եւ ամենայն այլաբար
անմարք է” 106:

3 Հայ. Սալմահ, վերջէն Սալմահ Մաթ. Ուսահ.
Սալմահ Դաւրիճեցի, յ. Σαλαμάς, արար. Salamas
Yāqūt 3, 120: Արգի Սալմահ, Սալմահ նեւերը հայկական
բերել ծագում առած չեն, քանի զի Հայոց քերական մէջ
Սալմահ, Սալմահառ կամ Սալմահ են հնչելու էր:

